

Tüskés Gábor – Lengyel Réka (szerk.): Magyarországi gondolkodók, 18. század. Bölcsészettudományok I. Kortárs Könyvkiadó, Budapest, 2010.

Napjaink tudományos életének mind jellegében, mind nagyságrendjében nagyszabású vállalkozása a *Magyarországi gondolkodók, 18. század, Bölcsészettudományok I.* című antológia. Mindenekelőtt azért, mert a század értekező prózája Bessenyei György, Bél Mátyás és még néhány más kimagasló tudós, író munkásságától eltekintve gyakran ismeretlennek számít még az egyes tudományterületek kutatói előtt is. Ebben a kötetben a bölcsélet, a nyelv, az irodalom és a történelem szorosan összefüggő témakörébe tartozó szövegek találhatók. A fennmaradó másik négy nagy terület: az erkölcsstani, a vallási, a társadalmi és az esztétikai gondolkodás szövegei egy tervezett második kötetben kapnak helyet.

A szemelvények egyik részét kéziratból közölték, másik része korabeli fordítás, de szép számmal vannak közöttük modern fordítások is. A válogatás bemutatja a 18. századi értekező próza műfaji és tartalmi sokféleségét. A forrásokból kiválóan a század gondolkodóinak, tudósainak újtó, a korábbiakhoz képest minőségi változást hozó törekvései. A négy tematikus rész felépítése a kronológiát követi, ennek következtében kirajzolódik a szerzők és a művek viszonya, kapcsolódása, és körvonalazódik a külföldi hatások, eszmék hazai megjelenése. A kötetben közölt forrásszövegek nagy része itt olvasható először modern kiadásban. A válogatásban nem kaptak helyet a sorozat korábbi kötetiben megjelent írások: Bethlen Miklós, Verseggy Ferenc és Bessenyei György ott közölt művei. A kötetben a teljes századot felölelő időszakból olvashatunk írásokat; a négy témakörben jobbra egyenlő számban és összerterjedelemben szerepelnek a források. Külön értéke a kötetnek, hogy huszonöt latin és német nyelvű szöveg fordítását e kötet számára készítették el. A kötet összesen 64 szerzőtől 94 írást tartalmaz. A forrásszövegeket gazdag jegyzetanyag és a szerzők rövid életrajza követi.

Az első részben a filozófiai témájú források olvashatók, amelyek az értelem, a lélek és a megismerés kérdéseivel foglalkoznak az erkölcsstani és a történelem bizonyos területeit is érintve. A kötettrész egyik újdonsága, hogy Apácai Csere János magyar nyelvű filozófiája után nem Sartori Bernát, hanem jó tíz évvel korábban Gusztinyi János volt a következő, aki magyar nyelven művelte a filozófiát az oltáriszentségről írt, az *Üdvösség mannája* című művében. Ebben a részben található a kötet egyetlen nem prózai alkotása: Verseggy Ferenc *Érzeny gondolatok az emberi nemzetről* című verses tanköteménye, amelyben az emberi sorsról ír. A századvégi írónál megfigyelhető kanti hatásra az ismeretelméleti, erkölcsi, vallási, lélektani gondolatok előtérbe helyezése, továbbá az a törekvés, hogy a filozófia anyanyelvű művelését és a filozófiai terminológiát kialakítsák.

A második részben a nyelvvvel, a nyelvi gondolkodással kapcsolatos írásművek találhatók. Ezekből a szövegekből kibontakozik a nemzeti nyelv korai felkarolása, a magyar nyelv irodalmi használatának az ügye, valamint az árnyalt anyanyelvi kifejezőeszközök és terminológia létrehozására való törekvés. A 18. századi nyelvvel foglalkozó művekben már fellelhetők azok a máig ható gondolatok, amelyek a nyelv eredetére, a nyelv és a gondolkodás viszonyára vonatkoznak. A szövegrészletek arról is tanúskodnak, hogy a század közepétől a nemzetről való gondolkodás lépett előtérbe, amelynek alapja a nemzeti nyelv. A kötetnek ez a része igen változatos tematikájú. Tartalmazza többek között Kalmár György *A filozófiai vagy általános nyelv nyelvtani szabályai*

című világnyelvtervezete nyelvelméleti bevezetőjének a fordítását, a kor több tucat grammatikája közül Révai Miklós egy, eddig teljesen feldolgozatlan nyelvtani szabályzatának, *A magyar nyelv tanításának két részei* című munkájának egy részletét, Kempelen Farkasnak az emberi beszédmechanizmusról szóló, nyelvfilozófiai területre is kitekintő művének a szemelvényét, a különböző nyelvhasonlítási, nyelvrokonsági elméleteket Sajnovics (*Bizonyítás: a magyar és a lapp nyelv azonos*), Gyarmathi (*A magyar nyelvnek a finn eredetű nyelvekkel nyelvtani alapon kimutatott rokonsága*), Beregszászi (*A magyar nyelv keleti nyelvekkel való hasonlóságáról, valamint természetének fejlődéséről és néhány eddig ismeretlen sajátosságáról*) és Keresztési (*A bárkai nyelvből ágazott magyar nyelv*) tollából, valamint a Kazinczy által erőteljesen bírált *Debreceni grammatika* (továbbiakban *Magyar grammatika*) bevezetőjét. Itt találhatók a nemzeti nyelvűség alapvető programszövegeinek részletei, amelyek közül Báróczi Sándor különleges stílárís műgonddal készített polemizáló írása, *A védelmezett magyar nyelv*; valamint a gazdag példaanyagot felvonultató, retorikai elemekkel dúsított, Kiss Józseftől és Rácz Sámueltól származó *A nemes magyar nemzethez rövid emlékeztető beszéd* részlete emelhető ki.

A harmadik részt alkotják az irodalommal kapcsolatos írások, a tudománytörténeti és a poétikai források. A század tudománytörténeti törekvései jórészt a *historia litteraria* keretében jelentek meg. Rotarides Mihály *Az ókori, középkori és újkori Magyarország irodalomtörténetének vázlata* című művében ma is érvényes módon határozta meg az irodalomtudomány mibenlétét és az irodalomtörténész munkáját. A szövegek tükrözik az irodalom lassú önállósodási folyamatát. A korszak irodalomtudományi műveiből gyakran kirajzolódik a polemizáló szándék. A kötet ide tartozó szövegeiből kibontakozik a nyelvvel szemben megfogalmazott új igény, a kifejezőmód új lehetőségeinek keresése és a fordítástechnika különböző kérdései. Ez a rész különösen bővelkedik a műfajok sokszínűségében. Találhatók itt értekezések, röpiratok, esszéjellegű művek, a „népfevilágosító irodalom” műfajai stb. A kötet ezen részében kapott helyet például Bod Péter *Magyar Athenasának* előszava, Johann Seivert erdélyi szász írói lexikonának bevezetője (*Híradások erdélyi tudósokról és írásaikról*) és Kovásznai Tóth Sándor kéziratos magyarázó jegyzeteinek részlete Gyöngyösi István Kemény János-eposzához.

A negyedik rész tartalmazza a történelmi tárgyú írásokat, az előzőekhez mérten valamivel bővebb terjedelemben. Az itt bemutatott művekből is kirajzolódik a század egészére jellemző két fő tendencia, a források összegyűjtése és a kritikai történetírás kibontakozása. Kiemelendő a korabeli történetírók között Katona István *Előszó a történeti irodalomról* című műve, amely nemcsak azért korszakos jelentőségű, mert összefoglalja jó kétszáz év történetírói eredményeit, hanem mert meghatározza az úgynevezett előidő-szemlélet ma is érvényes lényegi elemeit. Ahogy a nyelvészetről gondolkodók, illetve az azt művelők körében, úgy itt is megkezdődnek a történelem népszerűsítésének a formái. A kötet szemelvényei közül kiemelendők például Lethenyei János és Mándy István Anonymus-fordításai, Decsy Sámuel és Katona István munkái a Szent Koronáról, valamint Bél Mátyás művei. A kritikai történetírás úttörőjének tekinthető Pray Györgytől *Magyarország királyainak évkönyveiből* olvasható egy részlet. Batsányi János *A magyaroknak vitézsége* című műve fikatív keretbe ágyazva, korabeli események betoldásaival kiegészített történeti munka. Koppi Károly *Történeti előadása* elméleti bevezetőként szolgált a szerző egyetemes történeti tárgyú előadásainak. Kovachich Márton György a *Magyarország és a Szent Korona országainak és tartományainak Diplomatikai-Történeti Intézete* című írásában történeti források gyűjteményét és tudós társaság létrehozását tervezi.

A válogatás nemcsak a szerzők, de a tematika tekintetében is rendkívül gazdag. Átfogó keresztmetszetét adja a kor szerteágazó témájú műveinek, és ezáltal hiteles kép rajzolódik ki a század gondolkodóiról. A közölt forrásszövegek szemléltetik a 18. század tudományos termésének sokféleségét, egyben jól kirajzolódnak a meghatározó tematikus csomópontok. A továbbiakban a nyelvi gondolkodás alakulását tükröző részről szövegek részleteiben.

A kötet egyik szellemi hozadéka, hogy bár lényeges a szövegforrásokból kiolvasható kérdéseket a nyelv tudomány mai szemszögéből vizsgálni, mégis legalább olyan fontos megtudni, hogyan látták ezeket a problémákat a kor emberei. A Sylvester Jánossal kezdődő korszak törekvései, amelyek a magyar nyelv fejlesztésére, pallérozására, gazdagítására irányultak, a 18. századig időben, térben jórészt elszigeteltek voltak, a felvilágosodás korában azonban néhány évtized alatt jelentős változások mentek végbe, ennek következtében széles körű nyelvi mozgalom bontakozott ki.

A 18. század elején, de még a 1760-as, 70-es években is alig-alig olvasni nyelvészeti témájú munkákat. Az 1780-as, de főként az 1790-es években ugrásszerűen fellendült a nyelv művelő mozgalom, és jelentősen megnőtt a nyelvészeti írások száma. A kötet válogatása híven tükrözi ezt a folyamatot: míg 1790-ig összesen 11 szemelvényt közöl, addig a század utolsó évtizedéből 15-öt.

A kötet szerzői közül különösen Csécsi János *Nyelvtani és helyesírási szabályok*, Révai Miklós *A magyar nyelv tanításának két részei*, Kaprinai István *A magyar nyelvnek helyesírása*, Verseghy Ferenc *Bevezetés a magyar nyelv törvényeibe*, Gyarmathi Sámuel *Okoskodva tanító magyar nyelvmester* című művein keresztül kapunk képet a nyelv műveléssel, a tudatos nyelvfejlesztéssel, a korabeli állapotokkal kapcsolatos, valamint a jövőre vonatkozó nézetekről. Fő szerephez jut a magyar nyelvrendszer kialakítása, a hangtani-helyesírási jelenségek számbavétele, a norma alakítása. A nemzeti tudatra ébredésnek az anyanyelv és az anyanyelven művelt irodalom megszilárdulása volt az egyik legfontosabb következménye, így ezekben az írásokban jelentős szerephez jut az irodalmi nyelv gazdagítása új, tartalmi elemekkel (még ha eltérő forrásokból is), és teret kap a tudományok nyelvének, a szaknyelvek kialakításának az igénye. Ez a vonal jobbra Czvittinger Dávid (*A magyar nyelv műveléséről*), Ribinyi János (*Beszéd a magyar nyelv műveléséről*), Kalmár György (*Magyar Merkúrius*), Báróczi Sándor (*A védelmezett magyar nyelv*), Kiss József és Rácz Sámuel (*A nemes magyar nemzethez rövid emlékeztető beszéd*), Decsy Sámuel (*Pannóniai Féniksz avagy hamvából feltámadott magyar nyelv*), Vályi András (*A magyar nyelvnek hathatóságáról mondott beszéd*), Aranka György (*Elmélkedés a magyar szótárról*), Makó Pál (*Egy magyar szótárnak készítésére intéző vélemények*) és a *Magyar grammatika* szemelvényeiből rajzolódik ki.

Az itt közölt szövegek is igazolják, hogy a felvilágosodás korának nyelv művelése egészében magyar gyökerű. Az írók minden esetben a konkrét helyi állapotból indulnak ki, a magyar nyelvben meglévő lehetőségeket mérlegelik, és többnyire csak a párhuzam miatt utalnak más nemzetekre, nyelvekre, így a német mellett különösen a francia, angol, olasz és más európai példákra. A ki-művelt idegen nyelvekkel szemben a magyar nyelv elmaradottságát hangsúlyozzák. Czvittinger Dávid a nyelv művelésről szóló munkájában például így ír: „S a görögök se hanyagolták el, hogy történelmüket anyanyelvükön följegyezzék, még sokkal kevésbé a zsidók, s ma a németek, a franciák és a spanyolok. A műveltebb népek legtöbbjét egyes-egyedül a magyar nép ejti ámulatba, hogy vajon mi lehet az oka, hogy a magyaroknak hazai nyelvük mintegy »piszkos«, s nem igyekeznek ezen megírni népünk történelmét”. Gyarmathi Sámuel az *Okoskodva tanító magyar nyelvmesterben* a franciák akadémiai grammatikájának mintájára képzeletben el a magyar akadémiai grammatikát, amely alapjául szolgálna az iskolákban oktatásra szánt grammatikáknak. Kiss József és Rácz Sámuel ki-emeli, hogy a tudományok művelésének sikerei a nemzeti nyelv elsajátításán alapulnak, és a francia, német és angol nyelvet említi példaként. A szerzők nagy többségének írásaiban, de különösen Bél Mátyás, Ribinyi János, Kalmár György, Báróczi Sándor, Gáti István műveiben találunk a korabeli magyar nyelv állapotával szembeállítva valamilyen ösztönző külföldi példát.

A kötet válogatása árnyaltabbá teheti azt az ismert felfogást, amely szerint ebben a korszakban a magyar nyelvet nem emelték más nemzetek nyelvei fölé. Mégis két szemelvénnel is találkozunk, amely ennek az ellenkezőjéről tanúskodik: az egyik Decsy Sámuel szövege, amelyben az író Európa legékesebb, legkedvesebb hangú, érzéseink kifejezésére legalkalmasabb nyelvnek teszi meg a magyar nyelvet. A másik Gyarmathi munkája (*Okoskodva tanító magyar nyelvmester*), amelyben Gyarmathi az európai nyelvek közül a magyart véli a legközelebbinek egy úgynevezett legtekéletesebb nyelvhez.

Bár a nyelvi norma hiányát vagy legalábbis kezdetleges állapotát Csécsi János, Czvittinger Dávid, Ribinyi János, Kiss József és Rácz Sámuel, Decsy Sámuel, Vályi András, Aranka György, Gyarmathi Sámuel és a *Magyar Grammatika* is hangsúlyozottan tárgyalja, mégis ezek az írások haladó, pozitív szemléletűek a magyar nyelv fejlesztése szempontjából. A nyelvi norma hiányának okait már eltérően látják, de a források ebből a szempontból is árnyaltan mutatják be a különbséget.

A korabeli nyelvfejlesztés különböző területeinek hangsúlyozását is megtaláljuk a szövegekben. Így például Czvittinger Dávid új szavak létrehozása mellett, Aranka György ezt elutasítva inkább az idegen szavak meghagyása ellen érvel. Makó Pál új szaknyelvi szavak felvételével, régiek felelevenítésével, illetve idegen nyelvi kölcsönzéssel, Vályi András a magyar nyelv oktatásával, stilisztikai, retorikai eszközökkel, a *Magyar grammatika* egy mindenki által elsajátítandó grammatika létrehozásával véli elérni a célt, de ezzel együtt is az anyanyelv egészét kívánták fejleszteni.

Gyarmathi munkájából (*Okoskodva tanító magyar nyelvmester*) kiderül, hogy életcéljának tekinti a nyelv irodalmi szintre emelését. A szemelvények szerzőire egységesen érvényes az a fajta megnyilatkozás, amely a kor fejletlen nyelvvállapotából kiindulva az irodalmi nyelv kiművelése érdekében a haladást tűzte ki célul: az irodalmi nyelvi norma megszilárdításával kívánták megalapozni a nemzeti egység létrehozását. Mindezt felfokozott hévvel, lelkesedéssel vetették papírra. Különösen kiemelendő ebből a szempontból Czvittinger Dávid *A magyar nyelvművelésről*, Ribinyi János *Beszéd a magyar nyelvművelésről* és Decsy Sámuel *Pannóniai Féniksz avagy hamvából feltámadott magyar nyelv* című írása.

A kötet hüen tükrözi, hogy a nyelvműveléssel foglalkozó korabeli művek szinte mindegyikében megjelenik a nyelvi társaság megalakításának az igénye, és a nyelv pallérozásában, illetve a nyelvi norma kialakításában látták a társaság legfontosabb funkcióját. Ismeretes, hogy Bessenyei egyik, ebben a kötetben nem szereplő röpiratában veti fel ezt a gondolatot, és az ő nyomán haladt a későbbi évtizedekben Vályi András, Aranka György és Makó Pál, akiknek itt közölt írásaiban szintén megjelenik a gondolat. A nyelvi norma kialakításának másik alapvetése a normatív grammatika létrehozása. Többen felismerik, hogy az egész magyarságra érvényes grammatikára van szükség. Ezt talán a *Magyar grammatika*, amely a kor egyik legkiemelkedőbb nyelvtana, illetve Gyarmathi Sámuel *Okoskodva tanító magyar nyelvmestere* fejezi ki leghangsúlyosabban, különbséget téve a tudományos, úgynevezett akadémiai és az iskolai nyelvtan között. Helyet kapott a válogatásban Kalmár György kortársaitól sok szempontból eltérő műve, *A filozófiai vagy általános nyelv nyelvtani szabályai*, amelyből egy dialektusok feletti, egységes nyelv megteremtésének gondolata bontakozik ki. A válogatás több grammatikarészletet is közöl, amelyek igazolják, hogy a 18. század második fele a magyar nyelvtanítás fellendülésének az időszak. A grammatikák mellett a nyelvi norma kialakításában szerepet kapó új normatív szótár kíváncsian is megjelenik több szövegben, például Makó Pál *Egy magyar szótárnak készítésére intéző vélemények* és Aranka György *Elmélkedés a magyar szótárról* című írásában. Nem elhanyagolható szempont a normateremtésben az egységes ortográfia létrehozására irányuló törekvés, amelyekről elsősorban Csécsi János *Nyelvtani és helyesírási szabályok* és Kaprinai István *A magyar nyelvnek helyesírása* című műveiből szerezhetünk tudomást.

A szemelvények kitűnően példázzák a korabeli írók, grammatikusok gondolat- és érzésvilágát, amelyeket hatáson, átéléssel, olykor szenvedélyesen fejeznek ki. Ebből a szempontból külön kiemelendők Czvittinger Dávid, Bél Mátyás, Ribinyi János, Kalmár György, Báróczi Sándor, Vályi András írásai. A körültekintő válogatásnak köszönhetően megfigyelhetjük azt is, hogy a kor szerzői gyakran heves vitába keverednek egymással. A kötetben több példát is találunk erre, például Bél Mátyás vagy Ribinyi János műveiben, de ide sorolható Keresztesi József is, aki *A bárkai nyelvből ágazott magyar nyelv* című munkájában hevesen tiltakozik Kalmárnak a magyar nyelv eredetiségéről alkotott elképzelése ellen.

A bemutatott munkák jelentős része tanúskodik a kor beszélt nyelvének viszonyáról az irodalmi írásbeliséghez. Az írás és a beszéd különbségéről például Verseggy írásában (*Bevezetés a magyar nyelv törvényeibe*) olvashatunk figyelemre méltó fejtegetést. Az írók a magyar nyelv pallérozása során felismerik a beszélt nyelv táji tagozódását. Ebből a szempontból Gyarmathi Sámuel *Okoskodva tanító magyar nyelvmestere* kiemelkedő, amelyben Gyarmathi elsőként fejt ki, hogy a magyar nyelv táji különbségei kismértékűek, és ezek a különbségek a hangtan és a szókincs terén jelennek meg elsősorban. A *Magyar grammatika* idézett részlete tanúskodik arról, hogy a szerzők számolnak a magyar sokféle dialektusával, bár itt még inkább különböző beszédmódokat kell értenünk rajta, mintsem a mai értelemben használt terminust. A ténymegállapítás mellett nem bocsátkoznak semmilyen felosztásba vagy részletezésbe, ám jövőbeli feladatként már megjelölik a különböző tájegységek nyelvi formáinak feldolgozását. Makó Pál szótártervezetében például négy tájegységre osztja a magyar nyelvterületet. A szemelvényekből kiolvasható az is, hogy a nyelvi norma létrejöttének egyik feltételét a különböző táji nyelvváltozatok ötvöződésében látták a korban.

A válogatás példázza azt is, hogy a korabeli nyelvészeti munkák milyen más – régebbi, korabeli magyar, illetve külföldi – forrást tartottak követésre, felhasználásra méltónak. A korábbi évszázadok írói közül többen hivatkoznak Sylvester Jánosra, Szenci Molnár Albertra, Pázmány Péterre, Káldi Györgyre stb. – többnyire a felekezeti hovatartozásoknak megfelelően, például a jezsuita Makó Pál a katolikus írókat említi munkájában. Írók sorát jellemzi, hogy egy-egy kérdésben régi gram-

matikusok, szótárírók, külföldi szerzők gyakorlatát, vélekedéseit kutatják fel, és idézik érveléseik igazolására. Aranka György konstruktív módon viszonyul kortársai (Vályi és Ráth) munkájához; hasonlóan Gyarmathi is elismerően nyilatkozik Kalmár, illetve Beregszászi magyar nyelvi eredeztetéséről. Kempelen Farkas Kalmárnak az úgynevezett univerzális nyelvről alkotott elméletéről tesz említést, de találkozunk Adelung, Leibniz, Descartes és még számos külföldi tudósra történő hivatkozással is. Ez a fajta alapos filológia szinte az összes közölt szemelvény közös jellemzője.

Bár a válogatás terjedelménél fogva természetesen nem tudja bemutatni azt a nagy mennyiségű magyar nyelvtant és ortográfiát, amely ebben az időszakban keletkezett, Gyarmathi Sámuel, Versegthy Ferenc, Kalmár György munkái, amelyek kiemelkedő jelentőségűek, nem hiányoznak.

A kor színvonalának megfelelő diakrón szemléletet, illetve a különböző nyelvhasználati elméleteket is jól példázza a kötet e témakörben született néhány szemelvénye: Csécsi János *Nyelvtani és helyesírási szabályok* című grammatikájában például korábbi századok magyar szerzőinek írásmódját vizsgálja; Bél Mátyás *A magyar nyelv történetének két könyve* a magyar nyelv keleti eredetéről értekezik; Sajnovics János a magyar és a lapp nyelv rokonságáról ír; Gyarmathi Sámuel a magyar és más finnugor nyelvek rokonságát elemzi. Benkő József (*A magyar és török nyelv mely keveset egyezzen*) a különböző nyelvcsaládok, nyelvek és a magyar nyelv eredetét kutatva két nyelv egyezéseiből és különbözőségeiből vezeti le a nyelvrokonságot, és összehasonlítja a szókészletet, valamint a grammatikát. Makó Pál szótártervezetében számba veszi a szavak etimológiáját is; Beregszászi Pál a magyar nyelvnek a keleti nyelvekkel való rokonságát bizonyítja; Keresztési József az úgynevezett ősi bárkai nyelvből származtatja a magyar nyelvet.

Nem hiányzik a közölt forrásokból a mai szempontból is tudományosnak mondható nézetek sokasága, és ez szintén a kötet körülmekintő válogatását dicséri. A máig ható, illetve ma is alkalmazott nyelvészeti alapvetések közé tartozik: Bél Mátyás *Latin nyelvtana*, amely a nyelvtanulók motiválásának kulcsfontosságú szerepét emeli ki a nyelvtanításban. Sajnovics finnugor nyelvrokonságra következtet, és a nyelvi változásról írott gondolatai ma is helytállóak. Kalmár *A filozófiai vagy általános nyelv nyelvtani szabályaiban* a nyelv és a filozófia összefüggéseit feszegeti, a nyelvi, nyelvtani kategóriákat filozófiai rendszerbe ágyazza, és feltárja, hogy az idegen nyelv tanulásának alapja az anyanyelv elsajátítása. Kiss József és Rácz Sámuel kiváló elemzést ír a tükörszavakról; Kempelen Farkas filozófiai alapra helyezi a beszédvizsgálatot, és megállapítja a jel konvención alapuló működését. Vályi összegzi a nyelvművelés elméleti alapjait; Aranka György összehasonlító szókészletvizsgálatot készít, és elemzi a szinonimákat. Benkő József nyelvrokonság-vizsgálatában egybeveti a szókészletet és a grammatikai jegyeket, és felfedi a jövevényszavak, idegen szavak jelentőségét. Versegthy a nyelvi analógiát is bevonja a nyelvrendszer vizsgálatába; a *Magyar grammatika* számba veszi a belső keletkezésű szavak, jövevényszavak és az idegen szavak kérdéseit; Gyarmathi Sámuel ma is helytálló módon veti fel a közös őshaza létét, és ír a magyar nyelv kölcsönszavairól.

A válogatás minden szempontból hiánypótló. Fő értéke az eddig nem vagy magyarul nem megjelent művek közlése mellett az, hogy az egybegyűjtött írásoknak köszönhetően folyamatában is tudjuk szemlélni ezt a korszakot. Hiányérzetünk támadhat bizonyos szerzőkkel, illetve művekkel kapcsolatban, de a válogatás így is árnyalt képet ad a század nyelvészeti gondolkodásának a sokféleségéről.

A kötet teljesíti azt a célt, hogy a 18. századi magyarországi értekező prózának a figyelem középpontjától távol eső, de tudománytörténetileg jelentős szövegeit bemutassa a filozófia, a nyelvészet, az irodalom és a történelem területén. A kötet nemcsak a művelt olvasóknak, hanem az egyes tudományterületek kutatóinak is kiváló forrásanyagul és oktatói segédanyagul szolgálhat.

Kiss Margit

tudományos munkatárs
MTA Irodalomtudományi Intézet